

pregledni znanstveni članek
prejeto: 2000-03-21

UDK 070(049.3) Slovenski Primorec: Primorski dnevnik

SLOVENSKI PRIMOREC IN RAZHAJANJA S PRIMORSKIM DNEVNIKOM

Gorazd BAJC

IT-34128 Trst, Ulica Damiano Chiesa 61

IZVLEČEK

V prispevku bo bralec dobil kompleksen prikaz, kako so se po vojni začela razhajanja med katoliškim tednikom Slovenski Primorec in glasilom primorske OF Primorski dnevnik. Avtor je uporabil takratno javno obveščanje ne le kot vir, temveč tudi kot posebej predmet proučitve: najprej je predstavil katoliški list in njegovo usmerjenost v luči konfrontacije s pisanjem Primorskega dnevnika, nato je s pomočjo arhivskega gradiva na kratko predstavil negativni odnos slovenskih oblasti in njenih struktur do tega verskega lista, ki se je izkazal, da je imel tudi funkcijo javne obrambe katoliške Cerkve in precejšnjo politično funkcijo, še posebno v času italijanskih parlamentarnih volitev aprila 1948, in nenazadnje pri formiranju miselnega zaledja opozicije povojni OF v coni A.

Ključne besede: časniki, Slovenski Primorec, Primorski dnevnik, Trst, Cerkev, 1945-1948

IL SETTIMANALE SLOVENSKI PRIMOREC E LE DIVERGENZE CON IL PRIMORSKI DNEVNIK

SINTESI

Nell'articolo si dà una spiegazione complessa su come siano iniziate, nel periodo post bellico, le divergenze fra il settimanale cattolico Slovenski Primorec e il Primorski dnevnik, organo del Fronte di Liberazione del Litorale. L'autore ha usato la pubblica informazione di quel periodo non solo come una fonte, ma anche come un particolare oggetto di studio: per prima cosa ha presentato il giornale cattolico e il suo orientamento, alla luce del confronto con quello che pubblicava il Primorski dnevnik, poi con l'aiuto del materiale d'archivio ha sintetizzato il rapporto negativo che le autorità slovene e le relative strutture avevano nei confronti del foglio cattolico. Da tutto ciò emerge che il giornale aveva anche la funzione di difensore pubblico della Chiesa cattolica, nonché un notevole ruolo politico (soprattutto al tempo delle elezioni politiche italiane dell'aprile 1948) e di formazione del pensiero delle forze d'opposizione al Fronte di Liberazione della zona A.

Parole chiave: giornali, Slovenski Primorec, Primorski dnevnik, Trieste, Chiesa, 1945-1948

UVOD

Razprava želi prikazati začetke politično-ideoloških razhajanj med Slovenci v coni A (Tržaška in Goriška) od konca druge svetovne vojne (maj 1945) pa do prelomnice z resolucijo Informbiroja (junij 1948), kot so se pač kazali v tedanjih sredstvih javnega obveščanja. Kljub temu, da se je že veliko proučevalcev tega obdobja posluževalo časopisov, ker je bil pač najbolj dosegljiv vir, je namen tega prispevka natančen pregled in primerjava z gradivom iz ljubljanskih arhivov. Ni seveda namen ponovno pisati povojne zgodovine Slovencev v coni A, temveč dobiti jasnejšo in popolnejšo sliko slovenskih povojnih časopisov, tega, skupno s tržaško radijsko postajo, tako pomembnega dejavnika javnega življenja, ki pa ni bilo doslej deležno še nobene večje specifične pozornosti. Pri pregledu dosedanjih objav namreč ugotovimo, da razen številnih obrobni omemb, nekaterih izjem, spominskih zapisov in citiranja najpomembnejših časopisnih člankov ni bila še napisana nobena poglobljena študija, ki bi jemala slovenske povojne časopise v coni A ne le kot vir, temveč kot posebej predmet preučevanja.

Zaradi prostorskih omejitev gre tu le za delno predstavitev problematike, in sicer v luči začetka konfrontacije med prvim opozicijskim listom, katoliškim tednikom *Slovenski Primorec*, ki je izhajal v Gorici (od 29. 8. 1945 do 29. 12. 1948), in takratnim najpomembnejšim časopisom na Primorskem, glasilom primorske OF *Primorski dnevnik*. Prispevek je treba vsekakor vključiti v širše vedenje o kulturno-političnem dogajanju znotraj slovenske narodnostne skupnosti v prvem povojnem času, ki je prav v zadnjem obdobju dobilo nekaj novih temeljnih del, zlasti izpod peresa zgodovinarke dr. Nevenke Troha.

Splošna slika

Po vojni so v coni A Julijske krajine (JK) Anglo-Američani uvedli enak sistem kot v drugih zasedenih območjih. V okviru demokracije zahodnega tipa z vse bolj poudarjenim protikomunizmom je nova administracija cone A takoj začela ukinjati sistem prejšnje kratkotrajne "ljudske oblasti 40-dni", kar je povzročalo vedno večje nezadovoljstvo med tu živečimi Slovenci, ki so si tudi močno prizadevali za priključitev ozemlja k Jugoslaviji. Ščasnoma so se med nekaterimi Slovenci v coni A začela pojavljati prva nasprotovanja novemu komunističnemu režimu v matici in njenim strukturam v coni A, ki so delovale pod njenim vplivom in jih bomo v tem zapisu imenovali kar s splošnim nazivom tabor

OF. Nasprotovanju so na začetku pripomogli številni slovenski politični emigranti, ki so po vojni prišli številčno ravno v Trst in so skupaj z nekaterimi lokalnimi Slovenci demokratičnih idej zahodnega modela začeli formirati, na začetku sicer v majhni meri, neke vrste opozicijo taboru OF in novemu režimu v matici. Zmagovalna stran tabora OF se je medtem že takoj odločila, da bo bojkotirala upravo ZVU. Ta je bila sicer pripravljena dati nekatere pravice (npr. šolo) slovenski narodni skupnosti, a pod določenimi pogoji, ki bi izključevali vpliv tabora OF. Zavezniki se seveda niso bogve kaj trudili, da bi šli na roko taboru OF, in ko so uvideli njegovo nepripravljenost za sodelovanje, so poiskali sogovornike ravno v delu opozicijskih Slovencev. Tiste, ki so sprejeli ponudbe in pogoje zaveznikov, je zato tabor OF označil za izdajalce in sovražnike slovenskega naroda. Začela so se pojavljati prva razhajanja med Slovenci v coni A.

Med najbolj vidnimi javnimi znaki začetkov omejenе opozicije je bilo ravno časopisje, ki si je le počasi utiralo pot zaradi monopola najpomembnejšega lista, *Primorskega dnevnika*. Kot prvi povojni časopis v slovenščini izven vpliva OF se je pojavil *Glas zaveznikov*, ki je začel izhajati 19. junija 1945. Zavezniki so želeli z njim ukiniti dotedanji monopol *Primorskega dnevnika*, vendar je ta ohranjal velik vpliv. Avgusta 1945 se je pojavil *Slovenski Primorec* in začutila se je bolj učinkovita opozicijska beseda, čeprav zelo verjetno še vedno malo upoštevana. S tem časopisom pa se je tudi pričel nek proces bolj aktivnega odklanjanja kulturno-političnega monopola tabora OF. Ta proces je doživel konkretizacijo leta 1947 z ustanovitvijo prve povojne politične stranke med Slovenci izven vpliva OF.¹

Ko govorimo o goriškem katoliškem tedniku *Slovenski Primorec*, moramo seveda imeti pred sabo najmarkantnejšo značilnost povojne slovenske primorske duhovščine, in sicer, da je bila enotna v zahtevi po priključitvi Slovenskega primorja s Trstom in Gorico k Jugoslaviji. Ob tem pa se je delila v dve smeri, ki sta bili tudi posledica medvojnih dilem med duhovniki na Primorskem: en del je videl v tedanjih jugoslovanskih oblasteh edino realno silo, ki bi bila sposobna doseči ugodno priključitev, in se je povezala z njo, drugi del pa je obenem z zahtevo po priključitvi zahteval tudi drugačno, nekomunistično Jugoslavijo. Ob tej delitvi je bilo še veliko neopredeljenih, ki so bili sprva do novih oblasti vsaj lojalni, posebno skupino pa so sestavljali še duhovnikibegunci, ki so, hote ali nehotе, prinašali na Primorsko spore iz ljubljanske škofije in so se povezovali s krogom, ki je nasprotoval novim jugoslovanskim oblastem.²

1 17. 1. 1947 se je v Gorici pojavila prva stranka izven komunističnega vpliva, Slovenska demokratska zveza (SDZ), 21. 12. istega leta pa tudi v Trstu (Maganja, 1994, 35-61).

2 Podrobneje v: Troha, 1997, 115-125; Troha, 1998; Troha, 1999, 149-181; glej tudi: Bili so Čedermaci, 246-263.

Uvodoma moramo poudariti, da se je krog duhovnikov, nasproten novemu komunističnemu režimu v matici, združil ob *Slovenskem Primorcu* in tako (po)ostajal antagonistično nastrojen proti drugi duhovniški struji neformalnega voditelja Virgila Ščeka, ki je podpirala OF. Med drugim moramo namreč dodati, da sta skupini nosili breme razprtij iz predvojnega obdobja, še posebno zaradi osebnih sporov vodilnih osebnosti, Ščeka in dr. Engelberta Besednjaka na eni in dr. Janka Kralja na drugi strani, ki se je že med vojno opredelil proti OF.

Nezanemarljivo je bilo tudi dejstvo, ki je posredno in neposredno vplivalo na odnos tabora OF do primorske duhovščine, da je v Sloveniji v prvih letih po vojni Cerkev veljala za največjega sovražnika. Zaradi izrazite protikomunistične usmerjenosti vodilnih cerkvenih predstavnikov pred drugo svetovno vojno in njihovo angažiranje v protikomunističnem in protirevolucionarnem boju med vojno je bila po zmagi partizanov slovenska Cerkev potisnjena v opozicijo, s katero je želela nova revolucionarna oblast čimprej radikalno obračunati. Po vojni so se obtožbe, da je Cerkev delovala protidržavno in protinarodno, nadaljevale. Zaradi dejstva, da je ostajala Cerkev še edina kolikor toliko organizirana oblika opozicije, ki ni hotela kloniti pred zahtevami podrejenosti oblasti, so le-te do nje nastopale najostreje.³

Značilnosti Slovenskega Primorca in konfrontacije s Primorskim dnevnikom

Krog duhovnikov, ki je bil odločno nasproten novemu režimu in je imel vsaj na začetku večino privrženecv na Goriskem, je prišel v javnost 29. avgusta 1945 z verskim tednikom *Slovenski Primorec*. Po pripovedovanju enega izmed urednikov, msgr. Franca Močnika, se je že leta 1942 rodila zamisel zanj, ko so se slovenski duhovniki, zbrani v zakristiji goriške stolnice, odločili, da bodo "začeli izdajati Slovenskega Primorca, ker je bilo tedaj v časopisju mnogo napadov na katoličane, duhovnike in papeža. Zato smo hoteli tudi mi povedati svoje in braniti naše ljudstvo in Cerkev pred sovražniki-napadalci." (Devetak, 1997, 46). Takšno razmišljanje je po vojni postajalo vse bolj aktualno, tudi zaradi dejstva, ker ni bilo v Sloveniji nobenega opozicijskega lista, niti verskega,⁴ ki bi zagovarjal katoliško Cerkev.

Nastanek prvega katoliškega lista so narekovale smernice, ki jih je sintetično zabeležil v svojo kroniko prvi urednik msgr. Alojzij Novak: "*Mirno učiti, resnico povedati, nobenega žaliti, z ljubeznijo grajati.*" (Novak, 1992, 237). V uvodni številki so bili razloženi nameni izhajanja: I. da bo časopis namenjen "*našemu ljudstvu po širnem slovenskem Primorju*", kar lahko razumemo, da so ga nameravali širiti ne le na Goriskem, temveč po celi coni A, in, zakaj ne, tudi v coni B; II. kljub temu, da so ljudje že brali druge liste (mišljen je bil seveda *Primorski dnevnik* in *Šoški tednik*),⁵ je uvodničar zapisal "*a vendar tudi ta ne bo odveč, saj bo pisan iz ljubezni do resnice in naroda*", kar pomeni, da so tudi duhovniki želeli dati svoj prispevek k vsestranski rasti slovenske skupnosti, seveda iz svojega zornega kota; III. da bo sicer list katoliški, kar pa mu ne bi preprečevalo, da bi se ubadal z različnimi vprašanji in problemi, tudi s politiko, ne pa s strankarstvom; IV. pri vsem tem pa bi rad ostal "*na višini, ki jo mora imeti resnica*", to pa bo povedal brez strahu, brez kompromisov (SP 1). Močno poudarjanje torej, da je časopis nastal, zato ker se je čutilo pomanjkanje nekega verskega časopisa, ker naj bi, po mnenju urednikov, slovenski narod ostajal zvest katoliški veri, tudi s pomočjo tega tednika. Skratka, da ne bi pozabili na povezanost Slovencev s katoliško Cerkvijo, morda tudi zaradi dejstva, ker se je v povojnem času povsod čutil začetek splošnega izgubljanja cerkvene avtoritete in vpliva. Pri vsem tem pa naj bi bili tvorca verskega lista brezkompromisno "zavezani tisti resnici", ne glede, če bi bila, ali pa ne bi bila, v sozvočju z ostalimi časopisi; taka naj bi sploh bila naloga katoličana, je bilo še poudarjeno v prvem uvodniku.

Splošna slika tega lista se nam kaže v njegovem prelistavanju in kot je navada pri vsakemu listu, zasledimo, da so se smernice časopisu ponavljale ob obletnicah, ko so prišli na vrsto razni obračuni (npr. SP 18, SP 21, SP 36). Tedaj se je tudi že dodobra kristalizirala situacija. Razmerje tabora OF in *Primorskega dnevnika* do *Slovenskega Primorca* in duhovniškega kroga, ki je gravitiral ob njem, je postalo namreč takšno, kot je bilo do ostale "reakcije": tudi te so obravnavali kot sovražnike in izdajalce slovenskega naroda. Za katoliški tednik je namreč sčasoma postalo značilno njegovo odločno in odkrito kritično pisanje in poročanje o komunizmu in Komunistični partiji, češ, naj bi ta vlekla, že med vojno in po njej, Slovence za nos in jim škodovala. Časopis se je tudi pozitivno opredelil do slovenske po-

3 Npr.: ASOVE, A-10-1, II. oddelek, mikro film (m.f.) 067722-067724; A-10-1/2, m.f. 067715; A-10-4, V. oddelek, m. f. 088786, 088787, 088791-088795; AS-I, BK/21 15. 4. 1947; AS-I, BK/21 Poročilo november 1947; AS-I, BK/21 "*Duhovščina in politika*", 3. 4. 1948; AS-I, BK/21 17. 5. 1948; Dolinar, 1998; *Iz arhivov slovenske politične policije*, 141-147, 169, 265, 324, 325; Griesser-Pečar, 1996, 112, 113, 118, 129, 132; Griesser-Pečar, 1997; Vodusek-Starič, 1992, 352, 353, 360, 385, 390, 393, 397.

4 Izdajanje verskega lista v krogu same Verske komisije OF z Lojzetom Udetom na čelu je že med vojno preprečilo vodstvo OF (Mlakar, 1994, 167). Glej tudi npr.: AS-III, A-13-0, Strogo zaupno, Poročilo o delu za čas 12. 5. 1945 do 15. 10. 1945, Ljubljana 15. 10. 1945, Splošne pripombe, str. 10.

5 *Šoški tednik* je bilo osrednje glasilo SIAU na Goriskem. Izhajal je od 7. julija 1945 in je bil jugoslovansko usmerjen.

litične emigracije⁶ in načel v javnosti nekatere za takratne razmere tabu teme nasprotnikov nove jugoslovanske ureditve, kot je bilo pisanje o povojnih izvensodnih pobojih, o izrabljanju medvojnega odpora za izvedbo komunistične revolucije, o usodnosti jugoslovanske zunanje politike itd. Poleg tega se je tudi proglašal za glasnika ljubezni, sprave in nastopal proti razprtijam med Slovenci, zato je obsojal tiste, ki so temu nasprotovali. Ob tem pa ni sovražil nobenega, "niti najzagrizenejšega komunista", vsak je bil namreč božji sin, treba je bilo le prepričati ljudi, ki so bili v zmoti, čeprav so se pri listu zavedali, da ne bodo nikdar vsi enakih idej in nazorov. List je nato prinašal novice iz življenja Cerkve, podeželja, posebno iz krajev, ki so bili tedaj pod zavezniško vojaško upravo. Svoj prostor so dobili leposlovni prispevki, izvirna poezija in esejistični zapisi o pomembnih Primorcih, še posebno tistih, ki sta jih uradna kulturna politika v matici in *Primorski dnevnik* zamolčala. V listu zasledimo tudi več stalnih rubrik, kot je *Okno v svet*, nedeljska misel in humoristični sestavki *Urh in Žef*, ki jih je pisal msgr. Mirko Brumat, v njih je na preprost, duhovit in poučen način obravnaval politične, gospodarske in druge probleme slovenskega ljudstva. Kot piše M. Perat (1995, 42), sta predstavljala Urh in Žef dva primorskega kmeta, ki sta na račun zmede in slepe zagnanosti povojnih let prikazovala marsikatero grenko resnico.

Med katoliškim tednikom in glasilom OF je prišlo do številnih konfrontacij in razhajanj, ki so bile med sabo večkrat povezane in so se stalno prepletale. Te konfrontacije so bile na področjih: I. svetovna katoliška Cerkva in protikomunizem; II. odnosi med novo Titovo Jugoslavijo in jugoslovansko katoliško Cerkvijo; III. lokalna hierarhija in opredeljenost duhovščine; IV. razhajanja na lokalni ravni, še posebno glede šolstva; V. različna podpora v času italijanskih parlamentarnih volitev aprila 1948. V tem prispevku si bomo seveda ogledali le glavne značilnosti teh tem, bistven za razumevanje konfrontacij pa je glavni okvir, ki ga moramo imeti pred sabo: *Primorski dnevnik* je sledil liniji jugoslovanske države, ki je med drugim želela ridefinirati odnose s katoliško Cerkvijo, ne da bi pri tem, po mnenju slovenske Cerkve, upoštevala mnenje in želje le-te. Glasilo primorske OF je tako v skladu s tako politiko pisalo proti uradni cerkveni hierarhiji Vatikanu in proti lokalni cerkveni hierarhiji tržaškemu škofu Antoniu Santinu in goriškemu nadškofu Carlu Margottiju. Na Primorskem se je še toliko bolj razširila kritika hierarhije, ker je bilo nasprotovanje le-tej povezano z nasprotnimi razmejitvenimi težnjami, ki jih je ta hierarhija zagovarjala. Kritika je tako avtomatično padla na tisti del slovenske duhovščine, ki se ni uprla cerkveni hierarhiji. Proti številnim kritikam in napadom se je tedaj odločno postavil *Slovenski Primorec*, ki je kaj

kmalu postal glavni "branik" pred napadi "brezbožnih komunistov", pri tem je tudi sam vedno bolj postal tarča napadov, a istočasno poostrihl svoje pisanje z jasno protikomunistično ostjo, ki ni dopuščala nobenih alternativ.

Da bi postavil katoliško Cerkve v slabo luč, tudi zaradi vedno bolj napetih odnosov med Jugoslavijo in uradno katoliško Cerkvijo, je *Primorski dnevnik*, še posebno od začetka leta 1946, objavljal številne kritike in obtožbe na račun papeža in Vatikana. V njih je prikazoval vrh katoliške Cerkve kot podpornika mednarodnega imperializma, da štiti bivše vojne zločince, da je vohunski center, da opravlja dvomljive finančne spekulacije ipd., skratka, da je eden najpomembnejših centrov mednarodne reakcionarne zarote proti izbojevanim pravicam nižjih slojev in tako "ljudskim oblastem", kar je bila seveda Titova Jugoslavija. Takšno pisanje je zahtevalo jasno opredelitev s strani *Slovenskega Primorca*. V skladu z uradno cerkveno linijo se je goriški list odločno postavil v bran Vatikana. Na njegovih straneh so se tako začele množiti načelne obsodbe komunizma, ki so se po številu približale številnim proticerkvenim člankom *Primorskega dnevnika* in seveda niso prizanašale z ostrimi kritikami komunizma, njegove ideologije ipd., vedno v skladu s papeževimi enciklikami, tako da se je skoraj vzporedno pojavljala tudi podpora vatikanski politiki in cerkvenemu nauku.

Podobno se je dogajalo na lokalni ravni, saj je *Primorski dnevnik* začel pravo gonjo proti tržaškemu škofu Santinu in goriškemu nadškofu Margottiju, kar je med drugim vplivalo na eno največjih razhajanj med slovenskimi primorskimi duhovniki; to je bil odnos do cerkvene hierarhije. Skupina okoli Ščeka je aktivno podpirala protiškofovsko kampanjo, da bi prišlo do zamenjave škofov, krog duhovnikov okoli *Slovenskega Primorca* pa ju je branil. Očitno je bil katoliški tednik postavljen pred izbiro in se je čutil dolžnega braniti oba škofa. Začel je obsojati napade, zlasti tiste, v katerih sta bila oba škofa označena kot sovražnika slovenskega ljudstva, ki naj bi pod fašizmom pomagala raznarodovati Slovence. Mnenje katoliškega tednika je bilo, da sta bila škofa duhovna nadpastirja in očeta, katerima so duhovniki v vsakem primeru dolžni izkazovati, v skladu s katoliškimi nauki, posebno spoštovanje, pokorščino in ljubezen, "tudi v slučaju, da bi nam bila cerkvena oblast krivična ali da se moti" (SP 2, tudi npr. SP 27, SP 28, SP 30, SP 31, SP 32, SP 33). Obramba obeh škofov se je pokazala še posebno ob odločnih nasprotovanjih tabora OF, ki je želel prepričati obema škofoma, da bi prihajala birmovat v sosednjo cono B, kot se je zgodilo npr. v Lanišću. Poleti 1947 je namreč prišlo med birmo v Istri do neredov in nasprotovanj (še posebno, ker bi moral birmovati škof Santin), ki so dosegli vrh v Lanišću 24. avgusta 1947, ko je prišlo do uboja duhovnika Mira

6 O odnosu lista do političnih beguncev glej podrobneje: Volk, 1998, 97-99.

Bulešiča, Jakoba Ukmarja, ki je nadomeščal Santina, pa so ranili. Obojim, tako napadalcem kot napadenim, so nato sodili na procesu v Pazinu, od 29. septembra do 2. oktobra 1947: napadalci so bili obsojeni na šest mesecev, duhovnik iz Lanišča Štefan Cek, ki je sodeloval pri birni, na šest let prisilnega dela in msgr. J. Ukmar na en mesec zapora, ki pa ga je že prestopal, in na takojšnji izgon. Reakcije v časopisu so bile na ta dogodek in iskanje krivcev zelo različne. (prim. PD 5, PD 6, PD 7, PD 8, PD 9, SP 52, SP 53, SP 55)

Časopis je tudi občasno poročal in objavljal poslanice in sporočila vernikom, ki sta jih ob posebnih priložnostih napisala omenjena škofa (npr. SP 19, SP 34, SP 46). Polemika zaradi podpore ali napadov na oba škofa, ni dajala veliko manevrskega prostora duhovnikom iz cone A. Odločni odgovori Santina so marsikaterega na Tržaškem nekoliko utišali. Razen ozkega kroga okoli Ščeka, ki je še nadaljeval kritiko, se ostali niso več toliko javno distancirali, da bi lahko prispevali k njegovi zamenjavi, čeprav niso vedno odobravali ali pa upoštevali škofovih navodil (npr. Simčič, 1986, 139-142). Na Goriškem se je medtem večina že na začetku javno oddaljila od podpore OF.

Na straneh *Slovenskega Primorca* se je začel kazati odločen protikomunizem, kar je vplivalo na kritike vseh lokalnih kulturno-političnih dejavnikov, kjer so imele levičarske ideje svoj vpliv. Tipična so npr. postajala razna uokvirjena protikomunistična gesla, med katerimi smo izbrali nekatera: "*Kdor dela proti komunizmu, ni izdajalec slovenskega naroda. - Kdor dela proti komunizmu, dela za slovenski narod. Kdor dela proti komunizmu, dela tudi v tvoj prid. - Duhovnik, ki dela proti komunizmu, vrši svojo dolžnost, ker dela za Boga in zveličanje duš.*" (SP 5. 9. 1946, str. 1). Prava poplava takih gesel so se pojavila na vseh štirih straneh lista 12. septembra 1946, ogledimo si najbolj tipična: "*Komunizem je zmota*", "*Komunizem je neumnost*", "*Komunizem je laž*", "*Komunizem je krivica*", "*Komunizem je goljufija*", "*Komunizem je pobja*", "*Komunizem je smrt*", "*Komunizem je zločin*", "*Komunizem je nesreča*" itd.

Nekateri najbolj odmevni dogodki so doživeli popolnoma različne razlage na straneh *Slovenskega Primorca* in *Primorskega dnevnika*. Omenimo le dogodka v Lanišču afero okoli izгона msgr. dr. Franceta Močnika, ki je bil po vojni nekaj časa apostolski administrator za jugoslovanski del goriške nadškofije in eden izmed urednikov *Slovenskega Primorca*. Takoj po prevzemu pristojnosti v delu Julijske krajine, ki je bil septembra 1947 priključen k Sloveniji-Jugoslaviji (po pariški mirovni konferenci), so ga nove jugoslovanske oblasti iz Solikana pregnale. (prim. PD 10, PD 11, PD

12, SP 57). Že prava stalnica pa je postalo različno pisanje in komentiranje obeh časopisov o spornih in odmevnih dogodkih v zvezi s fizičnim nasiljem nad duhovniki. Na številne časopisne napade, katerim so bili izpostavljeni nekateri duhovniki, je *Slovenski Primorec* odločno odgovarjal, pri čemer zabeležimo tudi kritiko uredništva časopisov, ki bi morala paziti na lažna poročanja, obrekovanje in hujskanje ljudi. Med te časopise je katoliški tednik uvrščal tudi *Primorski dnevnik* (npr. SP 15).

Nasilno vedenje do duhovnikov je iz osrednje Slovenije seglo tudi na Primorsko. Najprej je prihajalo do nasprotovanj, ker je večina ljudi podpirala novo oblast in projugoslovanske oziroma pro-OF-ovske organizacije in je zato videla v stališčih nekaterih duhovnikov pravo nasprotje. Prihajalo pa je tudi do fizičnih napadov na duhovnike, nekaterih ubojev, ki pa so jih, kot piše dr. Troha (1999, 164), verjetno zakrivali Oznini agenti in ne tamkajšnje prebivalstvo. Ukrepi proti duhovščini so se v drugi polovici leta 1947 še zaostri, zlasti v delu Julijske krajine, ki je bil nato priključen k Jugoslaviji (Troha, 1999, 165).

Medsebojne obtožbe in vračanje udarcev so vodili k še večjemu konfliktu med nasprotnima taboroma, kar je toliko bolj vplivalo na različen odnos do novega sistema v Jugoslaviji. Če je *Primorski dnevnik* v vsakem primeru podpiral novo ureditev, je objava pastirskega pisma jugoslovanskih škofov, v katerem so se pritoževali zaradi preganjanja v Jugoslaviji, pomenila odločen signal, da se v uredništvu katoliškega tednika niso strinjali s politično ureditvijo v Jugoslaviji. Jugoslovanski katoliški škofi so namreč 20. septembra 1945 sprejeli odmevno spomenico, v kateri so se pritoževali zaradi preganjanja,⁷ *Slovenski primorec* pa jo je objavil oktobra (SP 6). Zaradi objave in vsebine tega pisma je katoliški tednik večkrat polemiziral s *Primorskim dnevnikom* in pri tem stalno obsojal jugoslovanski sistem, ki naj ne bi dovoljeval svobode vere in sploh življenja (npr. SP 4, SP 9, SP 22, SP 50).

Pri obsojanju Titovega režima je bil najbolj izpostavljen kočljiv namen jugoslovanske države, da bi ustavno ločila Cerkev od države, čemur je Cerkev odločno nasprotovala. *Slovenski Primorec* je pri tem krčevito branil cerkvene pozicije, s tem da je pisal razlage, kako bi načrtovane spremembe le škodile, država pa bi tako želela odtrgati slovensko Cerkev od Rima in jo napraviti za narodno cerkev (SP 11). Kljub vsemu kaže, da je *Slovenski Primorec* do dejanske ustavne ločitve med Cerkvijo in državo, 21. januarja 1946,⁸ le ohranjal vsaj rahlo upanje, da se bo spor le poravnal in da bi s konkordatom prišlo do "*verskega in*

7 30. septembra 1945 so spomenico v obliki pastirskega pisma brali v jugoslovanskih cerkvah. Eden izmed ključnih avtorjev je bil zagrebški nadškof dr. Alojzij Stepinac.

8 O ustavni ločitvi in posledicah npr. Dolinar, 1998, 225, 226.

državlanskega miru" (SP 13). Lahko si mislimo, da to ni bilo le mnenje goriškega katoliškega tednika, temveč je verjetno sama Cerkev do zadnjega upala v nek kompromis. Po drugi strani je katoliški list odločno svaril pred nacionalizacijo, ki se je, kot vemo, tudi izvedla (npr. Dolinar, 1998, 231). Poudarjal je, da so voditelji v Jugoslaviji želeli vzeti Cerkev potrebno imetje za vzdrževanje cerkvenih ustanov, nato pa bi se ločili Cerkev od države in ji s tem vzeli vsako državno podporo (SP 14). Po mnenju katoliškega tednika si je Cerkev pridobila premoženje zgolj z dobrotelstvom, izsuševanjem močvirij ipd. in je bila zato upravičena do njegove rabe. Vsak nasilen odvzem cerkvene lastnine bi bil zločin zoper naravno in božje pravo, so razlagali na straneh katoliškega lista, vsakemu, ki bi se s to lastnino okoristil, pa so zagrozili z izobčenjem (SP 17). Po ločitvi med Cerkvijo in državo je katoliški tednik nadaljeval kritično pisanje o situaciji v matici, pojavljalo pa se je tudi poročanje, ki je prikazovalo kot da v sosednji coni B ni verske svobode (npr. SP 37, SP 44, SP 45, SP 56, SP 61).

Izmed vseh obramb Cerkve v *Slovenskem Primorcu* je gotovo predstavljal višek članek *Alarm proti duhovnikom*, s celotnim mastno tiskanim tekstom, kar je očitno imelo namen vzbuditi veliko pozornosti. Tudi vsebina in ton sta bila tako naravnana: naštel je vse glavne točke spora med Cerkvijo in novo jugoslovansko državno ureditvijo. V kratkih obrisih je bilo ponovljeno tisto o čemer je že večkrat pisal, tokrat pa je bilo vse skupaj združeno v pravi "out, out" in sicer: I. da ne sme nihče trditi, da je bil "kdo izmed nas" proti osvobodilnemu boju kot takemu; niti nadškof ni bil proti, dokler je ta kazal značaj zgolj narodnega gibanja; II. da niso slovenski duhovniki nikoli klonili pred fašizmom, tudi pod nemško okupacijo so stalno protestirali proti krivicam in zagovarjali ljudstvo; III. da se med njimi ni razpasel kapitalizem, saj so bili v veliki večini odvisni od darov ljudstva, zato se niso bali nobene socialne reforme, hoteli so le, da bi se izvedla na pravičen način; IV. da ne more nihče trditi, da je na Primorskem kdaj vladal klerikalizem; V. da se vsak izmed duhovnikov zaveda, da je v položaju vojaka Kristusovega, da je njemu in Cerkvi zavezan in da bi dal za to tudi življenje, "če to od nas zahteva."; VI. da komunizem med Slovenci odpira boj proti Kristusu in Cerkvi. Duhovniki niso imeli pri tem najmanjšega namena popustiti. Ob tedanjem prelomnem zgodovinskem trenutku je bilo torej možno le dvojje: če bi Jugoslavija, ki bi jih sprejela v nove meje, pristala na pameten sporazum, bi postali duhovniki zvesti državi, v drugačnem primeru, če bi jih komunizem, ki je imel glavno besedo, sovražil in odklanjal sodelovanje z duhovniki v prid ljudstva, bi ukrepali tako: "Ako mu moramo odgovoriti z apostoli: 'Boga je treba slušati bolj ko ljudi (Apd 5, 29). In v tem smo si duhovniki - morda le s par izjemami - edini in pripravljeni, tudi za ceno izgnanstva ali življenja ostati

zvesti Kristusu in Njegovi Cerkvi." Od nove državne oblasti, ki bi si želela sodelovanja, je bilo nato izrečenih 6 konkretnih zahtev: 1. Svobodno oznanjevanje vere odraslim in otrokom v cerkvah. Otrokom bi morali po šolah nuditi še verouk. 2. Svobodna vzgoja duhovnega naraščaja v lastnih šolah. 3. Svobodno nameščanje duhovnikov in njihovo občevanje s cerkvenimi predstojniki in med seboj. 4. Svoboda za vernike pri obiskovanju službe božje in pri vzdrževanju dušnih pastirjev, cerkvà in vzgojnih zavodov. 5. Svoboda cerkvenih organizacij. 6. Svoboda tiska v lastni tiskarni in njegovo širjenje brez ovir ter zadostna dobava papirja. Če pa bi nova državna ureditev odklonila te zahteve, bi bil zaključek sledeč: "Ako nam državna oblast krati te nujne svoboščine in zahteve uspešnega sodobnega dušnega pastirstva, naj se zaveda, da njeno stališče pomeni očitno sovražnost napram veri in pravo preganjanje Cerkve. Glede Cerkve pa imamo božje zagotovilo: 'PEKLENSKA VRATA JE NE BODO PREMAGALA. (velike črke v originalu, op. G. B.)' (SP 38). Tu se med drugim ponovno izkaže, da je imel katoliški tednik tudi širši pomen, saj so navedene teme spadale v širši in kompleksnejši kontekst.

Vzporedno s protikomunizmom se je zdelo *Slovenskemu Primorcu* vedno bolj primerno označevati sistem v Jugoslaviji nič manj kot neko strahovlado in pri tem načenjati nekatere tabu teme. V prvem uvodniku za leto 1947 je npr. urednik naštel "veliko nesreč", ki naj bi v preteklih letih prizadele Slovence: pisal je o pomorjenih med vojno in takoj po njej; namesto da bi ljudje veselo sprejeli bližnjo in tako težko pričakovano priključitev k Jugoslaviji, so si mnogi iskali zatočišče pred novim gospodarjem; nazadnje, da je bila v večini vzhodne Evrope Cerkev preganjana. Postaviti se vsem tem grozotam proti naj bi torej, po mnenju katoliškega lista, od katoličanov še bolj zahtevalo odločno izbiro, kot se nam kaže v sklepnem razmišljanju uvodnika: "Zato nam Petrov naslednik Pij XII. kliče iznad Petrovega groba: Treba se je katoličanom odločiti ali za Cerkev ali proti njej. Srednje poti ni. Primorci, zavedajmo se, da je Gospod takoj po napovedi pohujšanja dostavil: 'Ko bom vstal, pojdem pred vami v Galilejo.' (Mt 04,28). Držal je obljubo. Tako bo tudi v Cerkvi, zasramovani in morjeni, Kristus znova vstal. Satan bo zmagal samo nad slabiči. Junaki bodo šli rajši v pregnanstvo ali smrt kot proč od Cerkve." (SP 43). Pri takem razmišljanju se je torej pojavila najbolj aktualna dilema, o kateri bomo še pisali kdaj drugič, in sicer: kako naj se Slovenci-katoličani odločijo, če bi jih vse bližja razmejitev postavila v državo, kjer je vladal brezbožni komunizem? Ostati ali pa se preseliti, da bi rešili svojo vero? Med vrsticami se je nato čutila tudi marsikomu takrat neznana usoda vrtnjenih domobrancev in civilistov. K tej temi se je časopis nekajkrat povrnil in zagovarjal tezo, da domobranci niso bili izdajalci. Strinjal se je z onimi, da bi bilo primerno ohraniti spomin na padle partizane, saj naj bi se

skoraj vsi ti gotovo borili v prepričanju, da se bijejo za narodno svobodo, da pa so še bolj potrebni molitve ravno tisti, ki so "vedeli, da se borijo le za komunizem". O domobrancih in drugih protirevolucionarjih pa je list zapisal, da so bili ti prepričani, da branijo vero in dom pred komunizmom, da so hoteli s tem celemu svetu prikazati, "DA NISO VSI SLOVENCİ KOMUNISTI, KAKOR ZLO NAMERNO MNOGI GOVORIJO IN PIŠEJO." (velike črke v originalu, op. G. B.), ter da so bili po vojni neusmiljeno "poklani" (SP 49). Pozitivno pisanje o domobrancih je takoj doživelo reakcije v glasilu OF. Še prej, na začetku leta 1946, so se pri *Primorskem dnevniku* očitno zavedali delikatnega vprašanja in možnih "spekulacij", zato so npr. kritizirali katoliški tednik, ker je na uvodnem mestu ponatisnil nek članek, ki je izšel v Clevelandu, in se je strinjal z njegovo vsebino, češ da so se domobranci le branili pred zahrbtnimi napadi partizanov (PD 3).

Kot potrditve o strahovladi v Jugoslaviji je nato *Slovenski Primorec* večkrat navajal velike politične pojave procese (npr. Nagodetov proces, polet 1947) in tudi npr. metode tajne policije OZNE/UDBE.⁹ Po prvih ugrabitvah političnih emigrantov¹⁰ konec 1945 in v začetku naslednjega leta je namreč goriški list v začetku marca 1946 obsodil vedno bolj napeto ozračje in nadaljevanje teh ugrabitvev pospremil s primerjavo in enačenjem OZNE ter Vojske državne varnosti z vsemi najbolj krutimi in nečloveškimi tajnimi službami diktatur (SP 23, SP 26, SP 54).

Ob upravičnem strahu pred vrinjenjem agentov in informatorjev med lastne vrste in na izsiljevanjem, se je nato pojavilo na straneh časopisa naslednje zgovorno opozorilno geslo: "Ne trobi v svet, če te brat davi, ker to je špijonaža!" (SP 23, 7. 1947, str. 2). Večja dostopnost arhivskega gradiva nam sedaj kaže, da taka opozorila niso bila le posledica takratne splošne psihoze temveč, da je bil strah upravičen, saj je OZNA/UDBA res imela svoje ljudi tudi v cerkvenih in duhovniških krogih, in ravno na Primorskem ji je to na začetku še najbolj uspelo (npr. ASOVE, A-10-3, II. oddelek, Referat klera, m.f. II0005242-II0005244; Griesser-Pečar, 1997, 12, 13; *Iz arhivov slovenske politične policije*, 146, 147).

Oglejmo si še eno veliko tabu temo, ki se je pojavila že na začetku izhajanja *Slovenskega Primorca*, in sicer da naj bi komunisti izrabili NOB za razmah svoje revolucije. Glavni urednik in njegov krog so se sicer že med vojno tega zavedali oziroma so bili tako prepričani, čeprav je bilo sprejemanje ali odklanjanje OF med primorsko duhovščino drugačno kot v Ljubljanski pokrajini (npr. Godeša, 1995, 383-390; Novak, 1992.). Po vojni pa je bila v katoliškem tedniku ta tema tako zaostrena,

da je popolnoma enačevala NOB in revolucijo, medtem ko je list hotel prikazati, kako je večina partizanov šla v boj iz plemenitih vzgibov. Jasno je, da je želel katoliški list prikazati, kot da je jedro (to se pravi večina ljudi) partizanilo na zdravih temeljih in da ga je revolucionarni in brezbožni komunizem izigral. Zaradi tega so se pri katoliškem listu čutili dolžne, kot so zapisali, da bi ljudem odprli oči in jih ponovno postavili na prave tirnice. Na kratko: izgubljene ponovno pridobiti, kar gotovo ni bilo po godu taboru OF.

Slovenski Primorec je bil tudi prvo glasilo, ki si je upalo javno kritizirati množične organizacije tabora OF, ki so nosile skupno ime Slovensko(slovansko)-italijanska antifašistična unija oziroma v italijanski Unione antifascista italo-slovana(slava) (SIUA-UAIS). Sem je avtomatično spadala tudi kritika *Primorskega dnevnika* (npr. SP 39, SP 42), kot je bilo npr. jasno v članku pod naslovom *Ne čudimo se...*, v katerem je katoliški tednik postavil kot največjega "propagatorja in lažnivca; v službi SIUA", ravno glasilo OF. (SP 24, tudi SP 29, SP 40, SP 41). Tudi slovensko-italijansko bratstvo, kateremu so pravili "fratellanza", naj bi bilo škodljivo, je bil prepričan katoliški list, saj je politiko slovensko-italijanskega bratstva razumel kot popolno prevaro Slovencev, bodisi na narodnostni bodisi na duhovni ravni. S tem se je želel tudi ograditi od enačenja nekomunističnih Italijanov, ki naj bi ocenjevali, da so bili vsi Slovenci tudi avtomatično komunisti (npr. SP 48, SP 51). Katoliški tednik se seveda ni branil objavljati pisem bralcev, ki so nasprotovala organizacijam tabora OF. Kritičen je bil tudi npr. do partizanskih mitingov, na katerih naj bi zagovarjali svobodo vere, v resnici pa naj bi počeli nasprotno, je še zapisal (npr. SP 35).

Negativen odziv tabora OF

Zaradi navedenih razlogov in značilnosti goriškega verskega lista je bil odziv tabora OF na začetek izhajanja *Slovenskega Primorca* odklonilen. *Primorski dnevnik* se je prvič negativno izrazil o njem v prvi polovici oktobra 1945, ko je kritiziral njegovo objavo pastirskega pisma jugoslovanskih škofov. Član uredništva *Primorskega dnevnika* je nato v isti številki še povprašal za mnenje o tej objavi predsednika PNOO za Slovensko Primorje in Trst, Franceta Bevka. Mnenje je bilo seveda negativno, izrabljeno pa je bilo tudi za direkten napad na *Slovenskega Primorca*. To so bila tudi neke vrste neuradna javna programska stališča do duhovščine na Primorskem, ki bi jih lahko na kratko strnili v tak stavek: Ali bi bili ti duhovniki stoddotno z "nami" ali pa so bili "naši" najhujši sovražniki. Dana jim je bila možnost

9 Slovenska/jugoslovanska varnostna služba OZNA je februarja 1944 nadomestila Varnostnoobveščevalno službo (VOS), ki je delovala od začetka vojne, medtem ko je marca 1946 OZNO nadomestila UDBA.

10 Podrobneje: Bajc, 1999, 124-126; Maganja, 1994, 89 op. 50; Troha, 1999, 195, 196.

izbire, že to, kar je počel *Slovenski Primorec*, pa naj bilo izdajalsko (PD 1, tudi npr. PD 2, PD 4, PD 21. 10. 1947, str. 2). V odgovoru je uredništvo *Slovenskega Primorca* argumentiralo objavo pastirskega pisma in najavilo, da se ne bo odreklo svoji vlogi kritičnega spremljevalca, temveč da bo še naprej mirno opravljalo svojo dolžnost, "ki je danes predvsem ta, da zberemo (kolikor se še da) porazen vtis napak in nerodnosti, ki so bile našemu narodu v škodo in sramoto storjene na Primorskem zlasti od 1. maja 1945 dalje, in se še vedno delajo osebno z nesmiselno politiko nesodelovanja z zavezniki na šolskem in upravnem polju." (SP 7). S tem je tudi izpostavilo bistvo takratnega javnega spora med Slovenci iz cone A, ki se je v grobih obrisih polariziralo med tiste, ki so, in tiste, ki niso sprejeli ponujenih kompromisov zavezniške vojaške uprave, še posebno na šolskem področju.

Negativno mnenje o *Slovenskem Primorcu* se je krepilo tudi zaradi številnih poročil in ocen obveščevalnih služb o "reakcionarni" duhovščini v coni A, med katerimi je bil večkrat omenjen tudi katoliški tednik. Tega naj bi npr. v tolminskem okraju veliko prebirali in naj bi osvojil precej ljudi, tako "da naše časopise bojkotirajo" (AS-I, CKKPS/40/ae5152, 30. 10. 1945; tudi AS-I, AIS/ae422, 20. 6. 1946; AS-III, A-23-1, 31. 3.-14. 4. 1946). Druga poročila so navajala, da so časopis tihotapili v cono B in naprej v Slovenijo, tako da je imela cenzura precej dela. Lahko si predstavljamo, da je bilo za slovenske oblasti kot najbolj nesprejemljivo delovanje duhovščine in drugih oseb pri *Slovenskem Primorcu* ravno tihotapljenje časopisa, saj je tako prihajal ta nesprejemljivi list in z njim disidentski glas tja kamor res ne bi smel priti. Poročila varnostnih služb so ocenjevala, da so list čez mejo skrivaj prinašali najbolj zaupni in "sovražni" duhovniki in člani Marijinih družb. Skrivoma naj bi ga brali, imel pa naj bi precej vpliva po vaseh, kjer naj bi naivni ljudje verjeli prej njemu kot pa uradni propagandi (AS-I, CKKPS/38/ae5021; AS-II, PNOO, 5-III-"Primorski komandi, VUJA", 23. 10. 1945; AS-III, A-23-1, 30. 4.-15. 5. 1946). *Slovenski Primorec* naj bi skrivoma prihajal celo na ljubljansko škofijo (Griesser-Pečar, 1997, 278, 281, 284, 291), to se pravi v samo notranjost Slovenije.

Na osnovi osebnih spominov in nekaterih dokumentov je pisanje takratnega sekretarja Okrajnega komiteja KPS za Goriško okrožje in člana izvršnega komiteja KP Julijske krajine Julija Beltrama, zgovorno pričevanje o negativnem pristopu lokalnih partijskih voditeljev do *Slovenskega Primorca* (Beltram, 1983, 149-161, 271, 275, 294-296; glej tudi npr. Troha, 1999,

164). Tudi v samih vrhovih slovenske partije je bilo mnenje negativno. Boris Kraigher se je npr. izrazil proti katoliškemu tedniku ob italijanskih volitvah aprila 1948.¹¹ Tedaj je *Slovenski Primorec* podprl Krščansko demokracijo (KD), ker je bil prepričan, da bi edinole ta stranka lahko ubranila Slovence pred "brezbožnim komunizmom", kar pa je bilo seveda v nasprotju s pogledi slovenskih oblasti, ki so ocenjevale, da je KD vodila proitalijansko, imperialistično, reakcionarno in protislovensko politiko (AS-I, BK/21 "Duhovščina in politika", 3. 4. 1948).¹²

Začetek neodvisnega delovanja, kot je bilo izhajanje časopisa *Slovenski Primorec*, pa je za tabor OF in slovenske oblasti prav gotovo predstavljal še dodaten alarm širših in dolgoročnejših razsežnosti. Pri tem mislim na najbolj kočljivi argument, za katerega je bila komunistična partija najbolj občutljiva, in sicer ustanavljanje politične alternative (v našem primeru med Slovenci iz cone A). Prve mesece po vojni so namreč budne oči in ušesa obveščevalnih služb zaznale nekatere sumljive premike ravno med primorsko duhovščino (Bajc, 1999, 111, 112), izdajanje katoliškega tednika, čeprav so v časopisu javno zatrjevali, da je nadstrankarski (npr.: SP 18), pa bi zato sčasoma posredno ali neposredno pripravljalo in razvijalo teren oziroma miselno zaledje ter pridobivanje simpatizerjev za tako večplasten in težaven korak formiranja politične alternative, katero so medtem onemogočili v novi Jugoslaviji. V prvi polovici 1946 se je nato res formirala prva neodvisna stranka Slovencev v coni A, Slovenska narodna demokracija (SND), čeprav ji ni uspelo priti do javnega nastopa (Bajc, 1999, 113-115; Troha, 1999, 141-143). Tedaj je UDBA ocenjevala, da je SND za svojo propagando med drugim uporabljala ravno *Slovenskega Primorca*, čeprav naj bi že pripravljali nek drug list, ki naj bi se imenoval *Slovenska Demokracija* (ASOVE/1585). Kot vemo, je pozneje, 25. aprila 1947, res začel izhajati časopis z imenom *Demokracija* in je tudi konkretnije naznanjal javen političen nastop; po neuspelem poskusu s SND, se je namreč pojavila Slovenska demokratska zveza (SDZ). Tedaj ni bilo več poti nazaj: razhajanja med Slovenci so dobila tudi konkreten element politične diferenciacije, taboru OF in slovenskim oblastem pa ni uspelo več držati enotno vseh Slovencev.

Nasprotovanja katoliškemu tedniku so se začela kaj kmalu kazati pri njegovi distribuciji, marsikje so namreč delali težave raznašalcem, prodajalcem in bralcem. *Slovenski Primorec* je zapisal, da so iz mnogih krajev dobivali obvestila, da so časopisu nasprotovali, ga ovirali pri prodaji z ustrahovanji in celo pretepenjem

11 18. aprila 1948 so potekale v Italiji v zelo ostrem ozračju izjemno pomembne volitve, na katerih je zmagala KD s 48%, pred "rdečo nevarnostjo" skupne fronte Unità popolare, s katero so združeno nastopili komunisti in socialisti, ki so dobili 31%. Na teh volitvah niso seveda volili Slovenci iz cone A, temveč le tisti, ki so že prišli po Italijo s podpisom mirovne pogodbe, to se pravi iz Goriške in v Furlaniji.

12 O povojni proitalijanski in večkrat protislovenski vlogi KD na Tržaškem in coni A glej npr. Troha, 1999, 247-252.

SLOVENSKI PRIMOREC

PRIMORSKI IN SLOVENSKI DNEVNIK · 1. avgust 1945
Stran 14 — Cena 150 dinarjev

KATOLIŠKI TEDNIK

IZIDE VSAKO SREDO

Štev. 1

GORICA, DNE 29. AVGUSTA 1945.

Cena L. 3.-

NAŠ LIST

Nov list nastopa svojo pot v svet. Naslov sam pove, komu je namenjen. Našemu ljudstvu po širnem slovenskem Primorju. Sicer berejo naši ljudje že druge liste, a vendar tudi ta ne bo odveč, saj bo pisan iz ljubezni do resnice in naroda.

Bo pa naš list katoliški, to se pravi, da bo širil in pojasnjeval resnico, kot jo uči katoliška Cerkva, kateri je naš narod ostal zvest skozi dolgo tisočletje. Odkar sta šla preko naše zemlje apostola Slovenov sv. brata Ciril in Metod je bučalo čez naše gore in doline mnogo viharjev vseh vrst, a zvestoba do Cerkve mu ni še nikoli vzel. Tja je tudi v bodoče ne bo, naj nam pomaga ta tednik.

Slovenski Primorec bo obranjal vsa lista vprašanja, za katera se mora katoličan zanimati, v vsa polja bo posegal, kamor katoličan sme in mora poseči. Ta polja pa so tako obširna, kot je prestrano področje Cerkve same. Cerkva pa mora in sme posegati vse do tja, kjer se pojavljajo življenjska vprašanja, ki so v zvezi z neumrjivimi dušami. Tudi v politiko, saj je tudi ta pod božjim zakonom; tudi v politiki pride v poštev vest. Katoličan mora povsod paziti, da radi skrbi za zemeljsko srečo in blagostanje ne zapravi večne.

Seveda ne bo naš list posegal v strankarsko dnevno politiko, kjer se tako rade sproščajo strasti. Zato ne bo glasilo nobene stranke, temveč hoče le primorsko ljudstvo vzgajati v resničnem krščanskem duhu. Ostati hoče na višini, ki jo mora imeti resnica. Resnico pa bo povedal brez strahu, brez kompromisov. Živimo v demokraciji in zato mora biti v tem popolna prostost.

Upamo, da bo list povsod dobrodošel. Radi posegajte po njem, da bo dvigal vaše mi-

Govor Pija XII.

o trpljenju
nemških
katolčanov

Dne 2. junija je govoril sv. oče o Nemčiji in o križevem potu nemških katolčanov v dobi, ko je vladal narodni socializem. Najprej je podal zgodovinsko konkordato in pokazal, kako je narodni socializem to slovesno pogodbo med Cerkvijo in državo teptal in izvajal nad nemškimi katoličani pravo preganjanje. Tako pravi:

Boj proti Cerkvi je postal vedno bolj zaprt in strupen; uničeno so bile vse katoliške organizacije, postopoma ukinjene vse lastne ceste in priročne katoliške kate, mladina odtrgana od družine in Cerkve, pritisk na mlajšino državljanov, posebno državljanov uslužbenecov vedno večji, potopitev in organizirane propagande so st-

nega postirja s pozilno čuječnostjo in s celotno političnostjo, a tudi s junaško neustrašenostjo. Ko je odel, da vse prepričevalno delo ni ne zatele in je bilo kršilo konkordato očitno (ter verda preganjanje očitno je na lito nedeljo t. 1937, izdal okrajšano „Mitschen der Dinge“, kjer je pokazal svet, kaj je v resnici narodni socializem, namreč prevelik odpad od Kristusa, zanikanje njegovega nauka in njegovega odredilnega dela, obotavljanje ali, molkovanje raz in kri, teptanje svobode in človeškega dostojanstva.

Niti vojna, pravi sv. oče, ni omejila sovražnosti proti Cerkvi. Če bi bil narodni socializem zmagal, je imel za Cerkvo pripravljene še hude načrte. Papež

Kampani so preveliki ugari, preveliki so strankari, grozilo: naj končno tudi sovražstvo v vsaki obliki, vsak pohlep po oblasti, naj preneha vsaka preoblastnost množinskih, vsako zatiranje šibkih, naj vsajno svet iz svojih ravnjav in naj se vzpostavi mir, v katerem bodo uspeli narodi kot bratje.

(V XII. prvu delu avgusta 1945)

stomatološko ščititi Cerkvo, duhovnike, vernike, njene ustanove, njen nauk, njeno zgodovino; zapelo, odprave in zaplenjene so bile redovne hiše in drugi cerkveni zgradbi, uničena je bila hiša in vsaka katoliška knjižnica protisocializma.

Pojasnjuje nadalje, kako so bili nemški katoličani strinjani okrog svojih škotov, ki so odločno protestirali proti kršenju najsvetejših pravic in skušali rešiti, kar se je dalo. Omenja pa tudi, kaj je Cerkva napravila, da bi vse to preganjanje preprečila in kako je s posebno okrožnico obsodila zmotno narodnega socializma. Tako govori dobesedno:

„Ena molica je pomorno protestirala pri voditeljih Nemčije in odločno in jasno zahtevala, da se spoštujejo dolžnosti naravnega prava, ki so bile potrjene s konkordatom. V istih zgodnjih letih je naš prednik Pij XI. vrnil utago orlo-

sti k duhovnim dobrinam zlasti, ker nas v sedanjih dobi vse vleče k tiam in veže na zemljo.

Sam ima v rokah telihna poročila o namelih v povojni dobi, ki so se deloma že tudi javno pokazali z ravnanjem v Avstriji, Alžaciji in drugod, posebno in najhuje pa na Poljskem, in nadaljuje:

„Niti smo nadležali delo spojeva, prednika med vsa svetovna vojna. O poslanicami smo posodajali zahteva in neizpodbitna nedela človečanstva in krščanske vere in tako pobijali nauk narodnega socializma in njegove stokratne posledice, ker so se posluževali najbolj razvira- nihi znanstvenih načinov, da so sučili in pokončevali neopredeljeni same nedolžne...“

Če so voditelji Nemčije sklenili, da bodo uničili katoliško Cerkvo tudi v starem rajhu, je bilja Preoblasti odredila drugo. Preganjanje Cerkve od strani narodnega socializma je končalo s naglim in katoliškim koncem preganjanja.

Nato omenja trpljenje katolčanov po raznih taboriščih. Kolikor bolj prihajajo na svetlo vsa grozodejstva, ki so se po njih vršila, toliko bolj se pa tudi kaže junaštvo, s katerim so katoličani, duhovniki in verniki, vse

to prenašali za Kristusa. Posebno hudo so trpeli poljski duhovniki, ki jih je bilo od 1940 dalje v taboriščih 2800 in jih je ostalo pri življenju do preteklega aprila le 316. Mnogo je bilo po taboriščih duhovnikov poleg nemške tudi drugih narodnosti, ki so z mučeniško neustrašenostjo prenašali divjost narodno socialistične besnosti.

Narodni socializem, pravi sv. oče, je proglasil Cerkvo za največjega sovražnika nemškega naroda in s tem želi nemške katoličane in Cerkvo samo. Ni moglo izostati maščevanje božje.

H koncu se obrača papež na vse narode:

„Človeštvo hrani se tem, da se konča s predrznostjo, ki je sklenila v teh svetih letih domova in družine, predrznost, ki upije v nebo in in se je spremenila v eno največjih nevarnosti, neke so vero in naravnost, ampak tudi za vsako urejeno svetlobo med ljudmi. Pomnjenje je ustvarilo množice razočaranih in obupanih, ki pomnožujejo mase, ki hočejo revolucijo in nared in na plačane od tihonov nič manj nerisni od vojne, ki jih hočejo uničiti.“

Narodi, posebno neštati in srednji, zahtevajo, da bodo sneli očitli svojo usodo. Zato, da so pomagati po svojih močeh s kulturnim izražanjem, da se zruši nočnica, imajo pravico, da odločijo politični in kulturni sistem, ki ga jim ostajujejo drugi in ki ga večina ljudstev odločno zavrača.

Narodi upravičeno sodijo, da je glavna naloga očitli, ki pravičljivo mir in, da napravijo konec stotinski leti vojne in da začnejo življenjske pravice in medsebojne dolžnosti vseh, belih in melih, moč svetlih in šibkih. V svojih zaresni ost narodi čutijo, da bodo voditelji zgubili dobro ime, če ne bo za nasiljem zavlodala pravica.

Končuje s prošnjo da Boga, da bi zavladal na zemlji čimprej pravi mir, ki bo zgrajen na pravičnosti, odkritosrčnosti in ljubezni, mir, ki bo v vsa sica prinesel vselej in tolažbo.

U govora sv. očela je jasno razvidno kako je Cerkva jasno obsodila narodni socializem v Nemčiji in vsa grozodejstva, ki jih je zagrešil Papež in molitai, kot zmotno misli marsikateri med našim ljudstvom. Govoril je in pred vsem svetom in nihče ne more več zbrisati te obsodbe. V zgodovini bo zapisana s svetlimi črkami in čas je pokazal, da je imel sv. oče prav, ko je svaril Nemčijo in ji jasno povedal, da kakega potoma jo bo pripeljalo. Kdor Cerkvo preganja, javno ali skrito, si bo razbil glavo.

Slovenski Primorec, 29. avgusta 1945, str. 1.

Slovenski primorec, 29. avgosto 1945, p. 1.

prodajalca in sežiganjem lista. Ko so se takšne vesti ponavljale, se je naposled list le odločil, da bo odgovoril in zapisal, da je žalostno, ker se tako omejuje svoboda tiska, čeprav naj bi se povsod naglas govorilo o demokraciji. Takšno podtalno delo proti listu pa naj bi bila zanj največja propaganda, saj se je tako začelo zanimanje tudi pri tistih, ki ga do tedaj niso brali ali zanj niso vedeli, je še zapisal (SP 10, tudi SP 5, SP 16, SP 20). Težavam pri prodaji so se pridružila tudi različna preganjanja tistih, ki so posegali po časopisu in ostalem, kar je tiskala "reakcija". 17. januarja 1946 tako beremo kratko obvestilo z mastnimi in večjimi črkami: "Javite nam vse tiste, ki ovirajo širjenje našega lista!". Marsikateri članek, ime darovalca (večkrat neimenovani z oznako "N. N.", ali le z začetnicama, ali le enostavno kot "begunci" itd.) ali pa protestno pismo so bili zato anonimni. V časopisu so se večkrat pojavljala nepodpisana solidarnostna pisma bralcev, ki so bili zadovoljni, kot so sami zapisali, da so končno slišali nov glas, "ki ni več trobil kar so ukazovali komunisti". Rekli smo že, da je imel *Slovenski Primorec*, za razliko od *Glasa zaveznikov* najbrž več odziva pri bralcih. Zavezniški list je bil uradno in direktno financiran od ZVU, katoliški tednik pa je verjetno dobival kaj malega, marsikdaj si je zato pomagal sam s prostovoljnimi prispevki bralcev in simpatizerjev. Rubrika o darovih je namreč večkrat prinašala vesti o darovalcih. To pa je bilo za tabor OF še kar alarmantno, saj je pomenilo, da je dobival časopis podporo med ljudmi.

Kljub vsemu so se pri *Slovenskem Primorcu* pritoževali, da so v izgubi, ker nimajo dovolj bralcev, računali pa so na to, da bodo ljudje razumeli kako je pomembno podpreti verski tisk, še posebno, ker naj bi "brezbožni listi", kot je npr. *Primorski dnevnik*, zaničevali vero ali pa je sploh ne bi jemali v poštev (SP 20). Večkrat so se pojavila mastno pisana in uokvirjena sporočila o pomembnosti verskega časopisja, da bi ga morali brati in podpirati vsi katoličani ipd.

Hude finančne težave katoliškega lista, ki so jih izdajatelji sami javno izrazili, je izrazil *Primorski dnevnik* za enega izmed številnih napadov na časopis in krog duhovnikov ob njem. Komentiral je pisanje katoliškega lista, češ da so bile pritožbe jasen dokaz, da si ljudje časopisa čisto enostavno niso želeli, ne zato, ker bi bili zaslepljeni, temveč ker so se dobro zavedali, kakšen časopis je to: "Naše ljudstvo namreč predobro vidi, da je *'Slovenski Primorec'* (zelo revno) glasilo fašista in slovonožrca Margottija in vseh tistih slovenskih duhovnikov, ki so pobegnili pred zasluženjo ljudsko kaznijo iz svoje lastne domovine Slovenije in se temu fašistu udinjali." Ravno na ta članek je katoliški tednik

odgovoril direktno in poudaril, da je res, da ima zelo malo sredstev, po drugi strani pa je zatrjeval, da naj bi *Primorski dnevnik* razpolagal z zelo bogatimi sredstvi. (prim. SP 60, PD 13, SP 62).

Politična funkcija Slovenskega Primorca

Čeprav je *Slovenski Primorec* poudarjal, da je nestrankarski časopis, je seveda opravljal politično funkcijo. Ustanovitev SDZ je z navdušenjem pozdravil, prav tako tudi začetek izhajanja *Demokracije*, v kateri je videl svoje dopolnilo: brali naj bi jo vsi, ki bi odklanjali vsakršno nasilje in suženjstvo, je zapisal (SP 47). Več duhovnikov v krogu katoliškega lista se je tudi 17. januarja 1947 udeležilo ustanovnega sestanka SDZ v Gorici. Propagirali so za novo stranko med goriškimi in beneškimi Slovenci ter sodelovali pri organiziranju odborov SDZ na podeželju. Po mnenju UDBE so vnašali v SDZ vpliv Vatikana in goriškega nadškofa Margottija, "ki naj bi posegal v politično življenje slovenske domače in begunske reakcije celo osebno." (AS-III, ZA-600/8, 96; Troha, 1999, 146). Februarja 1948 je namreč Margotti, po direktivah iz Vatikana, ki je tedaj vodil skupno z demokrščanskim voditeljem Alcide De Gasperijem močno protikomunistično politiko,¹³ s pastirskim pismom naročil slovenski duhovščini, da mora pri izjemno pomembnih italijanskih parlamentarnih volitvah aprila 1948 nastopiti proti komunizmu. *Slovenski Primorec* se do tedaj še ni izrecno opredelil za vsedržavno italijansko stranko Krščanske demokracije (KD), čeprav je pred tem že na nek način aktivno posegel v volilno kampanjo.

Konec leta 1945 je namreč objavil nekaj načelnih člankov o dolžnostih krščanskega volivca (in samih duhovnikov), da bi moral dati svoj doprinos k zmagi krščanske stranke in bi tako preprečil prodor "brezbožnega komunizma" (npr. SP 3, SP 8, SP 12). Aprila 1946 je, vedno na načelni ravni, še bolj pripravljal svoje bralce, da bi ob pravem času opravili politične izbire v sozvočju s Cerkvijo (SP 25). Novembra 1947 je pričel z vedno bolj jasnim nagovarjanjem, da je mesto kristjana v krščanskih strankah (SP 59, SP 63, SP 64) ipd. Skratka, v pričakovanju volitev je bilo glavno vodilo *Slovenskega Primorca* odvrniti slovenske volivce od komunističnih list.

To pa je istocasno pomenilo, da je katoliški list postal nasprotnik ravno novo ustanovljene pro-OFOvske Demokratske fronte goriških, beneških in kanalskih Slovencev (DFS),¹⁴ in zaradi tega je prišlo do vedno ostrejših polemik s *Primorskim dnevnikom*, ki je prikazoval pisanje katoliškega lista kot največje izda-

13 Podrobneje Jemolo, 1965, 318-321; Martina, 1998, 264-269.

14 DFS je ustanovil tabor OF kot politično organizacijo Slovencev v Italiji in se je za aprilске volitve zavezala z vsedržavno italijansko ljudsko fronto, v kateri so bili italijanski komunisti in socialisti.

jalsko početje nad slovensko manjšino v Italiji, kot prikrito orožje KD, v prepričanju, da ne bo prišlo do razbitja enotnosti med Slovenci, in med drugim ponovno izrabil priložnost, da je razložil svoje splošno negativno gledanje na nasprotno sile, ki naj bi ostajale še vedno igrača šovinističnih, protislovenskih in protidemokratskih strank itd. (PD 14, tudi PD 28. 2. 1948 str. 1). Katoliški tednik pa je med drugim začel s svarili pred DFS, ki jo je označil za "kamuflačno" organizacijo, s katero naj bi se komunisti potuhnil, da bi pridobili čimveč ljudi, to pa bi šlo v škodo Slovincem, ker bi imeli na koncu koristi le Italijani.

Obe nasprotni si strani med Slovenci, s svojimi glasili na čelu, sta tako začeli pripravljati teren, da bi pridobili oziroma usmerjali čimveč volivcev. Tudi v pripravljanju tega je *Slovenski Primorec* začel ponovno svariti pred komunizmom. Poleg že omenjene načelne in brezkompromisne protikomunistične osti, ki je bila stalno prisotna, se je usmeril tudi v demoniziranje lokalnega, "domačega" komunizma in vsega kar je bilo povezano z njim (npr. SP 58). Bolj kot se je bližal "usodni" 18. april, bolj je postajala propaganda po časopisih napadalna, polna hudih obtožb in blatenja nasprotnikov in začela se je že ponavljati.

Točna navodila, naj ljudje volijo KD, so se v *Slovenskem Primorcu* pojavila s pastirskim pismom nadškofa Margottija. To je seveda ostro napadel *Primorski dnevnik*. V obrambo nadškofa se je tedaj postavil *Slovenski Primorec* in s tem začel svetovati bralcem, naj na aprilskih volitvah volijo KD: primerjal je vse stranke, ki so se prijavile, jih nato vse odklonil, razen seveda KD, saj je zapisal, da jim je ostala kot izbira le ta stranka, ki naj bi imela tudi zgleden krščanski in socialni program, njeno osrednje vodstvo pa naj bi bilo v svojem programu narodno pravično do manjšin. Vendar so v listu še ugotavljali, da so se nekateri lokalni krogi te stranke v narodni nestrpnosti le malo razlikovali od

ostalih nacionalistov. Kljub vsemu pa je bil *Slovenski Primorec* prepričan, da bo vendarle zmagala zdrava pamet (SP 65, tudi npr. SP 66). Pri tem ne moremo ne omeniti, da je krog duhovnikov okoli katoliškega lista vendarle gledal z določenim nezaupanjem na KD, a je najbrž prevladovalo prepričanje, da je bila taka izbira potrebna, da bi zajezili "brezbožni komunizem". Začela so se pojavljati zelo jasna in enostavna uokvirjena navodila, kot je bilo to: "Kako boš volil? Tako, da boš na volilni glasovnici prečrtaš s svinčnikom ščit (mastno tiskano v originalu, op. G. B.) s križem, ki nosi napis "Libertas",¹⁵ t.j. svoboda. Ta znak je četrti v prvi vrsti znakov." (SP 7. 4. 1948, str. 2).

Zaključek

Na robovih slovenske zahodne meje je prva leta po vojni postajal *Slovenski Primorec*, kot pozneje ostala nekomunistična/protikomunistična sredstva javnega obveščanja, skoraj edini slovenski glas izven uradnih tez partije, saj je edini imel za to možnost in navdih in je ustrezal interesom slovenske, a tudi italijanske Cerkve, le-ta pa ni bila vedno naklonjena Slovincem, zlasti prva povojna leta.

Slovenski Primorec je dosti bolj učinkovito od *Glasa zaveznikov* obravnaval lokalne kulturno-politične zadeve in pisal vedno bolj odkrito proti komunizmu, še posebno proti tistemu, ki je najbližje zadeval vse Slovence, na tej in na oni strani meje; zato bi ga lahko ocenjevali kot prvi pravi slovenski povojni opozicijski časopis, ki je pripravljaj vsaj en del zaledja za bodočo politično opozicijo med Slovenci v Italiji. Pisanje *Primorskega dnevnika* in način obravnave tabora OF to tudi potrjuje. Tudi z "doprinosom" *Slovenskega Primorca* na eni in *Primorskega dnevnika* na drugi strani je prišlo do razbijanja slovenske politične enotnosti onstran slovenskih zahodnih mej.

15 Ščit s križem in z napisom "Libertas" je bil razpoznavni znak KD.

SLOVENSKI PRIMOREC AND ITS DIVERGENCE FROM PRIMORSKI DNEVNIK

ABSTRACT

Gorazd BAJC

IT-34128 Trieste, Via Damiano Chiesa 61

The article will acquaint its reader with the divergence that began to spring up after the war between Slovenski Primorec, the Catholic weekly, and Primorski dnevnik, the daily issued by the Primorska Liberation Front. The author made use of the public medium of that time not only as a framework but also as a special subject of research: first of all he acquaints us with the Catholic newspaper and its orientation in the light of the confrontations that took place after certain texts published by Primorski dnevnik, and then briefly presents, with the aid of archival materials, the negative attitude of the Slovene authorities and their various structures towards Slovenski Primorec, which turned out to have not only a function to publicly defend the Catholic Church but also a major political function, especially at the time of the Italian parliamentary elections in April 1948, as well as in the formation of mental hinterland in the opposition of the post-war Liberation Front in Zone A.

Key words: newspapers, Slovenski Primorec, Primorski dnevnik, Trieste, the Church, 1945-1948

ARHIVSKI VIRI

AS-I: Arhiv Republike Slovenije, enota za dislocirano arhivsko gradivo I, nekdanji Zgodovinski arhiv Centralnega komiteja Zveze komunistov Slovenije.

AS-I, AIS: fond: zbirka Arhiv informacijske službe in protifašističnega boja.

AS-I, AIS/ae422, 20. 6. 1946: ae 422, Informativno poročilo, Trst, 20. 6. 1946.

AS-I, BK: Osebna zbirka Boris Kraigher.

AS-I, BK/21 15. 4. 1947: fasc. 21, Zasedanje ljudske skupščine Slovenije, 15. 4. 1947.

AS-I, BK/21 Poročilo november 1947: fasc. 21, Poročilo ministra za notranje zadeve B. Kraigherja na ustavodajni skupščini Slovenije, november 1947.

AS-I, BK/21 "Duhovščina in politika", 3. 4. 1948: fasc. 21, Referati, govori, članki, leto 1946-1953, mapa: "Duhovščina in politika", 3. 4. 1948.

AS-I, BK/21 17. 5. 1948: fasc. 21, Referat na II. zasedanju LS LR Slovenije-sprejem proračuna za leto 1948, 17. 5. 1948.

AS-I, CKKPS: fond: Centralni komite Komunistične partije Slovenije (1941-1945).

AS-I, CKKPS/38/ae5021: šk. 38, Obveščevalna poročila Komande Vipavskega vojnega področja, obveščevalne sekcije, ae 5021, Poročilo o cenzuri, nedatirano.

AS-I, CKKPS/40/ae5152, 30. 10. 1945: šk. 40, Poročila OZNE za Slovenijo-CK-ju KPS 1944-45, ae 5152, Politično situacijsko poročilo OZNE od 21. do 28. 10. 1945, dopis datiran 30. 10. 1945.

AS-II: Arhiv Republike Slovenije, enota za dislocirano arhivsko gradivo II, nekdanji Arhiv Inštituta za zgodovino delavskega gibanja oziroma Arhiv Inštituta za novejšo zgodovino.

AS-II, PNOO: fond: Pokrajinski narodnoosvobodilni odbor za Slovensko Primorje in Trst.

AS-II, PNOO, 5-III-"Primorski komandi, VUJA", 23. 10. 1945: šk. 5, m. III, ov. "Primorski komandi, VUJA", Tovarišu majorju Jankoviču, 23. 10. 1945.

AS-III: Arhiv Republike Slovenije enota za dislocirano arhivsko gradivo III, nekdanji Arhiv Ministrstva za notranje zadeve Republike Slovenije.

AS-III, A-13-0: Letna Poročila Republiškega sekretariata za notranje zadeve (RSNZ), za leto 1945, NV Slovenije, MNZ.

AS-III, A-23-1: DV (Državna varnost) za tržaško okrožje, 1945-1946.

AS-III, A-23-1, 31. 3.-14. 4. 1946: 15-dnevno poročilo o duhovščini, od 31. 3. do 14. 4. 1946, za tržaško okoličje.

AS-III, A-23-1, 30. 4.-15. 5. 1946: 14-dnevno poročilo, od 30. 4. do 15. 5. 1946.

AS-III, ZA-600/8: Meščanske stranke na Primorskem, historiati, elaborati.

ASOVE: Arhiv Slovenske varnostno-obveščevalne agencije.

ASOVE, A-10-1: Letna poročila RSNZ za leto 1945.

ASOVE, A-10-3: Letna poročila RSNZ za leto 1947.

ASOVE, A-10-4: Letna poročila RSNZ za leto 1948.

ASOVE/1585: Iz dokumentarnega gradiva: *Splošna politična situacija v Julijski Krajini*, št. 1585 str. 58-60: *Nova politična partija "Slovenska narodna demokracija"*, 10. 9. 1946, str. 60.

ČASOPISNI VIRI

PD = *Primorski dnevnik*. Glasilo OF na Primorskem, izhaja kot naslednik *Partizanskega dnevnika* od 13. maja 1945. Trst. (Nahajališče: Narodna in študijska knjižnica v Trstu.).

PD 1: uvodnik: *Kdo naj odobrava to početje?*, 14. 10. 1945, str. 1, 2.

PD 2: *Naklepi reakcije so bodo razbili ob enotnosti primorskega ljudstva*, 29. 1. 1946, str. 1, 2.

PD 3: *"Z vidika velnih resnic Kristusovih"*, 30. 1. 1946, str. 2.

PD 4: uvodnik: *Osvobodilna fronta in duhovščina*, 23. 7. 1947, str. 1.

PD 5: *Cui prodest?*, 27. 8. 1947, str. 1.

PD 6: *Vedno jasnejši obrisi provokacije v Lanišću*, 28. 8. 1947, str. 1.

PD 7: *Reakcionarni vatikanski krogi*, 31. 8. 1947, str. 1.

PD 8: *Kdo je župnik Cek?*, 5. 9. 1947, str. 1.

PD 9: *K dogodkom v Lanišću*, 6. 9. 1947, str. 1.

PD 10: *Resnica o župniku Močniku, ki je že zopet v Solkanu*, 24. 9. 1947, str. 2.

PD 11: *Ljudstvo je izgnalo Margottijevega slugo*, 14. 10. 1947, str. 1.

PD 12: *Protinarodno početje Margottijevega hlapca*, 15. 10. 1947, str. 1.

PD 13: *Kdor zaničuje se sam - podlaga tujčevi peti*, 25. 11. 1947, str. 1.

PD 14: *Slovenski kandidat na listi ljudske fronte zmaga in sreča Slovencev v Italiji*, 10. 3. 1948, str. 2.

SP = *Slovenski Primorec*. Katoliški tednik, od 29. avgusta 1945 do 29. decembra 1948. Gorica. (Nahajališče: Narodna in študijska knjižnica v Trstu.)

SP 1: uvodnik: *Naš list*, 29. 8. 1945, str. 1.

SP 2: *Slovenska duhovščina in goriški nadškof*, 29. 8. 1945 str. 2, 3.

SP 3: uvodnik: *Konec in začetek*, 5. 9. 1945, str. 1.

SP 4: *Verska svoboda*, 5. 9. 1945, str. 3, 4.

SP 5: uvodnik: *Zakaj me biješ?*, 4. 10. 1945, str. 1.

SP 6: *Pastirsko pismo katoliških škofov Jugoslavije, izdano na vsesplošni škofovski konferenci v Zagrebu dne 20. sept. 1945*, 11. 10. 1945, str. 1-4.

SP 7: v rubriki: *Vprašanja in odgovori*, 25. 10. 1945, str. 4.

SP 8: *Besede svetega očeta sodobni ženi*, 1. 11. 1945, str. 3a.

SP 9: *Maršal Tito in pastirsko pismo*, 1. 11. 1945, str. 3.

SP 10: uvodnik: *Zakaj ni bilo lista?*, 15. 11. 1945, str. 1.

SP 11: *Verski referenti in verske komisije*, 22. 11. 1945, str. 2.

SP 12: *Nekaj o politiki*, 22. 11. 1945, str. 3, 4.

SP 13: *Ločitev Cerkve od države*, 29. 11. 1945, str. 1, 2.

SP 14: *Cerkvenopolitična izjava maršala Tita*, 29. 11. 1945, str. 3.

SP 15: *Napadi na duhovnike*, 6. 12. 1945, str. 2.

SP 16: uvodnik: *Svoboda tiska*, 27. 12. 1945, str. 1.

SP 17: *Cerkveno premoženje*, 27. 12. 1945, str. 2.

SP 18: uvodnik: *Preteklost in prihodnost*, 1. in 3. 1. 1946, str. 1.

SP 19: *Poziv prevzvišenega g. nadškofa k dobrodelnosti*, 3. 1. 1946, str. 1.

SP 20: *Kaj pravite pa vi?*, 10. 1. 1946, str. 2.

SP 21: *Križ in lipa*, 21. 2. 1946, str. 1.

SP 22: *O terorju in diktaturi*, 28. 2. 1946, str. 3.

SP 23: *Sramotno, vneboupijoče zločinstvo*, 7. 3. 1946, str. 1.

SP 24: *Ne čudimo se ...*, 28. 3. 1946, str. 4.

SP 25: *Dolžnosti duhovnikov v sedanji uri*, 4. 4. 1946, str. 1.

SP 26: *Tajna policija*, 2. 5. 1946, str. 3b.

SP 27: uvodnik: *Komunistična reakcija*, 23. 5. 1946, str. 1.

SP 28: *Boristu Kraigherju in njegovim v premislek*, 30. 5. 1946, str. 2, 3.

SP 29: *UAIS, SIAU ... kdo bo pa žel?*, 6. 6. 1946, str. 3.

SP 30: *Ljudje božji, ali veste?*, 13. 6. 1946, str. 1.

SP 31: *Napad na g. nadškofa*, 20. 6. 1946, str. 1, 2.

SP 32: *Primorski dnevnik se ne more pomiriti*, 20. 6. 1946, str. 2.

SP 33: *O "krvavih" rokah naših škofov*, 27. 6. 1946, str. 1.

SP 34: *Tražški škof svojim vernikom*, 4. 7. 1946, str. 2.

SP 35: *Eno govorijo, drugo delajo*, 15. 8. 1946, str. 2.

SP 36: uvodnik: *Ob naši prvi obletnici 1945 - 29. 8. - 1946*, 29. 8. 1946, str. 1.

SP 37: *Verska svoboda in ljudska volja*, 3. 10. 1946, str. 4.

SP 38: *Alarm proti duhovnikom*, 10. 10. 1946, str. 1.

SP 39: *Vprašanje Primorskemu dnevniku*, 24. 10. 1946, str. 4.

SP 40: *Tistim, ki ne dovolijo odveze, in njihovim zagovornikom*, 7. 11. 1946, str. 2.

SP 41: *UAIS in SIAU, kaj boš k temu "djau"?*, 14. 11. 1946, str. 3.

SP 42: *Kdo bi znal pojasniti?*, 28. 11. 1946, str. 3.

SP 43: uvodnik: *Novo leto 1947*, 2. 1. 1947, str. 1.

SP 44: *Boj proti Marijinemu kraljestvu v coni B*, 9. 1. 1947, str. 2.

SP 45: *Kaj naj to pomeni?*, 16. 1. 1947, str. 2.

SP 46: *Obisk pri sv. očetu*, 23. 1. 1947, str. 1.

SP 47: *"Demokracija"*, 30. 4. 1947, str. 2.

SP 48: *Italo-comunisti*, 4. 6. 1947, str. 3.

SP 49: *Slovenskim fantom v Kočevskem rogu v spomin*, 4. 6. 1947, str. 3.

SP 50: *Komunistična strahovlada v Jugoslaviji*, 13. 8. 1947, str. 2.

SP 51: *Pet velikih pregreh mnogih italijanskih nekomunistov*, 27. 8. 1947, str. 1.

SP 52: *Kruto preganjanje Cerkve gre v Jugoslaviji in v coni B Julijske krajine s pretkano načrtnostjo in poostreno brezobzirnostjo svojo pot naprej*, 3. 9. 1947, str. 1, 2.

SP 53: *Dodatne vesti k poročilu o veliki istrski tragediji*, 10. 9. 1947, str. 1.

SP 54: *Urednik "Demokracije" ugrabljen na poti med Kobaridom in Robičem*, 10. 9. 1947, str. 2.

SP 55: *So li duhovniki odgovorni za zločin v Lanišću?*, 17. 9. 1947, str. 1, 2.

SP 56: *Še en dokaz verske svobode v Jugoslaviji*, 8. 10. 1947, str. 2.

SP 57: *"Primorski dnevnik" v obupni borbi proti jasni resnici*, 22. 10. 1947, str. 1, 2.

SP 58: *Komunizem je nepoboljšljiv*, 12. 11. 1947, str. 1.

SP 59: *Beneški Slovenci, pozor!*, 19. 11. 1947, str. 1.

SP 60: *Gre za najvišje verske in narodne koristi slovenskega ljudstva*, 19. 11. 1947, str. 1b.

SP 61: *"Narodna Cerkv"-ena zadnjih postaj na poti v popolno brezboštvo*, 26. 11. 1947, str. 1.

SP 62: *Poklicni lažnivec*, 3. 12. 1947, str. 2.

SP 63: *Tvoja prva državljanska dolžnost*, 7. 1. 1948, str. 1.

SP 64: *Lov na volivne limanice*, 21. 1. 1948, str. 1.

SP 65: *Farizejsko pohujšanje in Koga bomo Slovenci volili?*, 3. 3. 1948, str. 1.

SP 66: *Za koga boš volil*, 24. 3. 1948, str. 4.

LITERATURA

Bajc, G. (1999): *Odnos matice do tržaške politične opozicije v prvem povojnem obdobju. Od konca vojne do resolucije Informibiroja*. V: *Josip Agneletto, slovenski kulturnik in politik v Istri in Trstu, 1884-1960* (prispevki s strokovnega posveta: *Josip Agneletto-slovenski kulturnik in politik v Istri in Trstu, 1884-1960*, 18. aprila 1998 v Trstu). Koper, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, ZRS Koper, 109-128.

Beltram, J. (1983): *Tukaj je Jugoslavija (Goriška 1945-1947)*. Koper, Lipa-Založništvo tržaškega tiska.

Bili so Čedermaci: *primorski duhovniki od konca prve do konca druge svetovne vojne*. Ljubljana, Svobodna misel, 1996.

Devetak, D. (1997): *Devetdeset let msgr. Franca Močnika* (intervju z njim). V: *Koledar goriške Mohorjeve družbe 1998*, Gorica, 45-47.

Dolinar, F. M. (1998): *Katoliška Cerkv v Sloveniji po drugi svetovni vojni*. V: *Temna stran meseca (kratka zgodovina totalitarizma v Sloveniji 1945-1990)*. Ljubljana, Nova revija, 222-233.

Godeša, B. (1995): *Kdor ni z nami, je proti nam (Slovenski izobraženci med okupatorji, Osvobodilno fronto*

in protirevolucionarnim taborom). Ljubljana, Cankarjeva založba.

Griessler-Pečar, T. (1996): *Pomen "osvoboditve" za slovensko katoliško Cerkv*. V: *Slovenija v letu 1945* (zbornik referatov z mednarodnega znanstvenega posveta: *Slovenija v letu 1945*, 27. in 28. septembra 1995 v Ljubljani). Ljubljana, Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 111-137.

Griessler-Pečar, T. (1997): *Stanislav Lenič (življenjepis iz zapora)*. Celovec-Ljubljana-Dunaj, Mohorjeva založba.

Iz arhivov slovenske politične policije, (UDBA, OZNA, VOS). Ljubljana, Veda, 1996.

Jemolo, A. C. (1965): *Chiesa e Stato in Italia (Dalla unificazione a Giovanni XXIII)*, Torino, Einaudi.

Maganja, N. (1994): *Trieste 1945-1949: Nascita del movimento politico autonomo sloveno*. Trst/Trieste, Krozec za družbena vprašanja Virgil Šček.

Martina, G. (1998): *Storia della Chiesa*, knj. 4: *(L'età contemporanea)*, Brescia, Morcelliana.

Mlakar, B. (1994): *Lojze Ude kot kritični spremljevalec Osvobodilne Fronte*. Spremljena beseda v: *Ude, L.: Moje mnenje o položaju (članki in pisma 1941-1944)*. Ljubljana, Slovenska matica, 153-168.

Novak, A. (1992): *Črniška kronika*. Uredil B. Mlakar, Ljubljana, Goriška Mohorjeva družba-Katoliško tiskovno društvo-Inštitut za novejšo zgodovino, Gorica.

Perat, M. (1995): *Ob petdesetletnici Slovenskega Primorca*. V: *Koledar goriške Mohorjeve družbe 1996*, Gorica, 42, 43.

Simčič, T. (1986): *Jakob Ukmar 1878-1971 (Sto let slovenstva in krščanstva v Trstu)*. Gorica, Goriška Mohorjeva družba-Katoliško tiskovno društvo.

Troha, N. (1997): *Primorska-Juljska krajina ob koncu 2. svetovne vojne*. V: *Tavčar, M., Pelikan, E., Troha, N.: Korespondenca Virgila Ščeka 1918-1947*. Viri/11, Ljubljana, Arhivsko društvo Slovenije, 103-208.

Troha, N. (1998): *Slovenski primorski duhovniki in njihov odnos do novih slovenskih meja (1945-1947)*. V: *Acta Historiae VI* (prispevki z mednarodne konference: *Pariška mirovna pogodba, nova jugoslovansko-italijanska meja in priključitev Primorske k Sloveniji*, 25.-27. september 1997 v Kopru in Novi Gorici). Koper, ZRS Koper, 139-156.

Troha, N. (1999): *Komu Trst, (Slovenci in Italijani med dvema državama)*. Ljubljana, Modrijan.

Vodušek-Starič, J. (1992): *Prevzem oblasti 1944-1946*. Ljubljana, Cankarjeva založba.

Volk, S. (1998): *Slovenska politična emigracija v Trstu do leta 1954*. V: *Zgodovinski časopis*, LII/1, Ljubljana, 87-109.